

VARIA

PIOTR WOJNICZ

WYZWANIA POLITYKI MIGRACYJNEJ FEDERACJI ROSYJSKIEJ – STUDIUM PRAWNE, SOCJOLOGICZNE I GEOPOLITYCZNE*

1. Wprowadzenie

Pod koniec lat 80. i na początku 90. XX stulecia na terenie Związku Radzieckiego można było zaobserwować charakterystyczne procesy migracyjne, które sygnalizowały zbliżający się kres imperium sowieckiego¹. Spadkobiercą prawnym Związku Radzieckiego została wówczas Federacja Rosyjska, która stanęła przed potrzebą określenia swojej pozycji w świecie i regionie². Jednym z problemów, które narodziły się w wyniku transformacji ustrojowej, było zbudowanie nowych ram polityki migracyjnej, której istotnym elementem stała się kwestia związana z napływem cudzoziemców z państw byłego ZSRR.

Następstwem rozpadu państwa sowieckiego było również przerwanie szlaków migracyjnych funkcjonujących pomiędzy republikami wchodzącymi w skład ZSRR. Dotychczasowi migranci wewnątrzni (robotnicy, studenci), którzy mieli względną swobodę przemieszczania się pomiędzy republikami, stali się migrantami zewnętrznymi, obywatelami różnych państw. Nowa sytuacja stworzyła możliwość wyjazdu obywateli poszczególnych republik postsowieckich do krajów dotychczas będących poza ich zasięgiem. Ponadto uległy drastycznym ograniczeniom kontakty migracyjne pomiędzy ludnością zamieszkującą obszar byłego ZSRR a państwami byłego bloku komunistycznego.

Federacja Rosyjska jest państwem bardzo rozległym. Na zachodzie Rosja układa stosunki gospodarcze i polityczne z bardzo trudnym partnerem, jakim jest Unia Europejska, która z jednej strony konsekwentnie podkreśla konieczność przestrzegania praw człowieka, z drugiej, planując dywersyfikację źródeł

■ PIOTR WOJNICZ, dr prawa; e-mail: wojniczpiotr@wp.pl

* Poprawiona wersja artykułu.

¹ Zob. szerzej: A. Blakely, *Postcolonial immigration and identity formation in Europe since 1945. The Russian variant*, w: *Postcolonial migrants and identity politics: Europe, Russia, Japan and the United States in Comparison*, red. U. Bosma, J. Lucassen, G. Oostindie, Nowy Jork 2012, s. 181nn.

² Zob. K. Świder, *Geneza geopolityki w Rosji (między teorią a praktyką)*, „Przegląd Geopolityczny” 8(2014), s. 149.

surowców energetycznych, negocjuje twardo warunki ich dostarczania. Ponadto stosunki pomiędzy Rosją a Unią Europejską jeszcze bardziej się skomplikowały w związku z kryzysem rosyjsko-ukraińskim. Natomiast na wschodnim krańcu znajdują się dynamicznie rozwijające się i przeludnione Chiny, które pomijają we wzajemnych stosunkach niewygodny temat praw człowieka. Traktują jednak Rosję jako zaplecze surowcowe i przestrzeń do ewentualnej kolonizacji. Na południu Rosja ma do czynienia tzw. miękkim podbrzuszem, czyli postsowieckimi państwami Azji Środkowej. Państwa te są silnie gospodarczo i politycznie związane z byłą metropolią. Ciekawą kwestią pozostaje problematyka ruchów migracyjnych na osi Azja Środkowa, Bliski Wschód – Rosja – Unia Europejska.

Powyższą sytuację geopolityczną cechują pewne tendencje, które wymuszają na Rosji konieczność kreowania odpowiedniej polityki imigracyjnej. Rosja, wykorzystując ruchy migracyjne, stara się wywierać wpływ na politykę państw wchodzących w skład byłego Związku Radzieckiego. Rosja stara się także maksymalnie ograniczyć wpływ chińskich imigrantów na obszarze Syberii i Dalekiego Wschodu. Śmiało można więc stwierdzić, że współczesna polityka migracyjna Rosji jest tworzona w reakcji na bieżące problemy polityki zagranicznej tego państwa. Planując swą politykę migracyjną, musi także uwzględniać problemy wynikające z demografii państwa. Rosję dotyka bowiem ten sam problem, z którym od dłuższego czasu borykają się państwa wysoko rozwinięte, tj. starzenie się ludności oraz spadek współczynnika dzietności rosyjskiego społeczeństwa. Zjawiskom tym towarzyszy odpływ wykształconych młodych ludzi zarówno na zachód, jak i do Chin.

Przy omawianiu polityki migracyjnej Federacji Rosyjskiej nie należy pomijać zagadnień związanych z aspiracjami poszczególnych narodów wchodzących w skład Federacji. Rosja jest krajem wieloetnicznym i wieloreligijnym. W ostatnim czasie można zaobserwować wzrost zachowań nacjonalistycznych oraz radykalizmu religijnego. Zachowania takie sprzyjają wzrostowi postaw antyimigranckich wśród społeczności rosyjskiej oraz tendencji separatystycznych podmiotów wchodzących w skład Federacji.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie polityki migracyjnej Federacji Rosyjskiej w kontekście zmian demograficznych, prawnych oraz układu geopolitycznego kraju. Polityka migracyjna nigdy nie jest samodzielną sferą funkcjonowania państwa, wyodrębnioną od innych polityk publicznych. Prawo również nie jest tworzone w oderwaniu od rzeczywistości społeczno-ekonomicznej. Ich wzajemne oddziaływanie i zależności są naturalne. Poszczególne gałęzie systemu prawnego regulują wszelkie dziedziny związane z mechanizmami migracji, jak i samą aktywność migrantów³. Dlatego też analiza przestrzeni wewnętrznej (demografia i prawo) oraz zewnętrznej (wywieranie wpływu na republiki postsowieckie, stosunki z Chinami czy zagrożenie ze strony niekontrolowanego przepływu ludności) wymaga powiązania norm prawnych regulu-

---

³ Zob. O. Olszewska, *Prawo jako instrument polityki migracyjnej – kształtujący czy wspomagający?*, w: *Dylematy polityki migracyjnej Polski*, red. K. Iglicka, O. Olszewska, A. Stachurski, J. Żurawska, „Prace Migracyjne” (58)2005, s. 35.

jącej politykę imigracyjną z sytuacją ekonomiczną, społeczną i ludnościową oraz perspektywami ich dalszego rozwoju. W przypadku państwa o tak dużych ambicjach politycznych i gospodarczych, jakim jest Rosja, należy brać pod uwagę interesy regionalne i międzynarodowe. Polityka imigracyjna tego państwa jest więc jednym z wielu atutów w walce o hegemonię w przestrzeni zarówno lokalnej, jak i globalnej.

2. Zmiana charakteru polityki migracyjnej Federacji Rosyjskiej

Od lat 90. XX w. polityka migracyjna Federacji Rosyjskiej przeszła istotną transformację. Konstytucja Federacji Rosyjskiej z 1993 r. nie precyzowała jasno tej materii. Stanowienie przepisów migracyjnych należało do kompetencji władz różnych szczebli, niejednokrotnie właściwości tych organów pokrywały się. Dopiero przejęcie władzy przez Władimira Putina uporządkowało politykę migracyjną⁴. Podjęte wówczas, nierzadko drastyczne, kroki doprowadziły do ograniczenia trendu, którego celem było uzyskanie niezależności niektórych podmiotów od Federacji Rosyjskiej oraz wzmocniły nadzór organów centralnych nad władzą regionalną⁵. Za pośrednictwem m.in. instrumentów finansowych doprowadzono do centralnego sterowania polityką migracyjną. Zmiany w rosyjskim systemie zarządzania przepływem ludności przeszły drogę od chaotycznego koordynowania na szczeblu poszczególnych regionów do centralnego zarządzania przez organy władzy federalnej. Od samego początku rosyjskie ustawodawstwo dzieliło cudzoziemców na dwie kategorie, tj. obywateli Wspólnoty Niepodległych Państw oraz cudzoziemców z innych krajów. Wobec tych dwóch grup zastosowano odmienny reżim prawny⁶.

Rosyjskie prawo migracyjne uległo zasadniczej zmianie po roku 2002, gdy weszło w życie nowe prawodawstwo, a mianowicie Ustawa o statusie prawnym cudzoziemców w Federacji Rosyjskiej⁷ oraz Ustawa o obywatelstwie Federacji Rosyjskiej⁸. Po aneksji Krymu w 2014 r. władze rosyjskie, reagując na bieżące wydarzenia na arenie międzynarodowej, zmieniły zapisy ustawy

---

⁴ Zob. A. Łapińska, *Zapraszamy, ale nie przyjeżdżajcie – problemy rosyjskiej polityki migracyjnej*, „Kwartalnik Wschodoznawczy” 1(2013), s. 18–20.

⁵ Zob. szerzej: A. Gil, *Migracje i kwestie bezpieczeństwa w Południowym Okręgu Federalnym Rosji*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 1(2014), s. 79.

⁶ Zob. H. Ma, *Chinese Traders in Primorsky Krai in 2007*, „Far Eastern Studies” 7(2008), s. 82.

⁷ Федеральный закон о правовом положении иностранных граждан в Российской Федерации 25.07.2002 (Ustawa o statusie prawnym cudzoziemców w Federacji Rosyjskiej 25.07.2002), <<http://translate.google.pl/translate?hl=pl&sl=ru&tl=pl&u=http%3A%2F%2Fwww.fms.gov.ru%2Fdocumentation%2F860%2Fdetails%2F45720%2F&anno=2>>, dostęp: 16.01.2015.

⁸ Федеральный закон о гражданстве Российской Федерации 31.05.2002 (Ustawa o obywatelstwie Federacji Rosyjskiej z 2002), <<http://www.rg.ru/2002/06/05/zakon-gragdan.html>>, dostęp: 18.01.2015.

o obywatelstwie⁹. Wspomniane wyżej akty wraz z przepisami wykonawczymi¹⁰ stanowią podstawę rosyjskiej polityki migracyjnej. Prawo federalne podzieliło cudzoziemców na trzy kategorie: tymczasowych gości (cudzoziemcy przebywający do 90 dni), tymczasowych rezydentów (cudzoziemcy, którzy mogą przebywać w Federacji na podstawie pozwolenia do 3 lat) oraz stałych rezydentów (cudzoziemcy, którzy po spełnieniu określonych warunków uzyskali prawo pobytu na 5 lat z możliwością przedłużenia o kolejne 5 lat). Wprowadzono wymóg posiadania karty migracyjnej, którą każdy cudzoziemiec powinien mieć przez cały czas swojego pobytu w Rosji. W 2002 r. wszedł w życie Kodeks wykroczeń administracyjnych¹¹, który przewidywał kary za naruszenie prawa do pobytu, a także podejmowanie nielegalnej pracy. 5 listopada 2006 r. prezydent W. Putin podpisał poprawki do kodeksu, które przewidywały ostrzejsze kary dla cudzoziemców, którzy naruszają przepisy imigracyjne lub zasady wjazdu i pobytu na terytorium Federacji Rosyjskiej, jak również dla pracowników i pracodawców, którzy naruszają przepisy regulujące zatrudnienie cudzoziemców¹².

Kierunki i mechanizmy realizacji polityki migracyjnej Rosji zostały opracowane w *Koncepcji państwowej polityki migracyjnej Federacji Rosyjskiej do 2025 roku*¹³. Jak słusznie zauważyła Katarzyna Jarzyńska, „akt ten nie podaje konkretnych rozwiązań, stanowi jedynie krok w kierunku świadomego zarządzania i zwiększenia kontroli nad procesem migracji w Rosji”. Podkreślono w nim wpływ procesów migracyjnych na sytuację społeczno-gospodarczą kraju¹⁴. W dokumencie tym przyjęto także założenie, że Rosja staje się krajem imigracyjnym.

Zmiany zachodzące w rosyjskiej polityce migracyjnej wyraźnie wskazują na jej priorytety, wśród których można wymienić:

- walkę z kryzysem demograficznym,

⁹ Федеральный закон Российской Федерации от 04.06.2014 г. N 142-ФЗ „О внесении изменений в статьи 6 и 30 Федерального закона о гражданстве Российской Федерации и отдельные законодательные акты Российской Федерации” (Ustawa federalna z Federacji Rosyjskiej na 04.06.2014 N 142-FZ „O zmianie art. 6 i 30 ustawy federalnej o obywatelstwie Federacji Rosyjskiej i niektórych aktów prawnych Federacji Rosyjskiej”), <<http://www.rg.ru/2014/06/06/grajdanstvo-dok.html>>, dostęp: 17.01.2015.

¹⁰ Zob. Постановление Правительства Российской Федерации от 01.11.2002 г. № 790 О квотах на выдачу иностранным гражданам и лицам без гражданства разрешений на временное проживание в Российской Федерации (Uchwała Rządu Federacji Rosyjskiej 01.11.2002 dotycząca kwot zezwoleń na pobyt czasowy dla cudzoziemców i bezpaństwowców w Federacji Rosyjskiej), <<http://www.szrf.ru/doc.phtml?nb=edition00&issid=2002046000&docid=4>>, dostęp: 17.01.2015.

¹¹ Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях от 30.12.2001 г. N 195-ФЗ (Kodeks wykroczeń administracyjnych 30.12.2001), <<http://www.arbitr.ru/law/docs/12025267/>>, dostęp: 17.01.2015.

¹² Zob. H. Ma, *Chinese Traders in Primorsky Krai in 2007*, s. 83–85.

¹³ Концепция государственной миграционной политики Российской Федерации на период до 2025 года (Koncepcja państwowej polityki migracyjnej Federacji Rosyjskiej do 2025 roku), <<http://kremlin.ru/acts/15635>>, dostęp: 07.01.2015.

¹⁴ Zob. K. Jarzyńska, *Nowa koncepcja polityki migracyjnej Rosji*, <<http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2012-06-20/nowa-koncepcja-polityki-migracyjnej-rosji>>, dostęp: 23.12.2014.

- zapewnienie poszanowania praw człowieka, w tym walka z wszelkimi formami dyskryminacji,
- programy zwrócone do diaspory rosyjskiej rozsianej po całym świecie,
- zapewnienie bezpieczeństwa,
- realizację procesów społeczno-gospodarczych wewnątrz kraju,
- realizację celów geopolitycznych
- dominację w regionie postsowieckim,
- odbudowanie pozycji mocarstwowej w świecie,
- ograniczenie wpływów chińskich na Rosyjskim Dalekim Wschodzie.

3. Rosyjska polityka migracyjna w kontekście zmian demograficznych i kulturowych

Kryzys demograficzny, który przeżywa Federacja Rosyjska, znacznie wpływa na kształt polityki migracyjnej tego państwa. Rosja stała się liderem demograficznej degradacji¹⁵, czego wynikiem są narastające problemy o charakterze systemowym i cywilizacyjnym¹⁶. Katarzyna Przybyła zauważa, że „wyniki spisu powszechnego przeprowadzonego w 2010 r. potwierdziły tendencje spadkowe w demografii rosyjskiej. W porównaniu ze spisem powszechnym z 2002 r. nastąpił spadek ludności o 2 miliony. Zgodnie z tym spisem w Rosji było około 142 milionów mieszkańców. Część regionów wyludnia się, część jest bardzo gęsto zaludniona; w miastach liczba mieszkańców wzrasta, natomiast niektóre wsie w ogóle przestają istnieć. Zauważa się również charakterystyczne dysproporcje w rozmieszczeniu ludności na terenie Federacji Rosyjskiej – prawie 27% mieszka w Centralnym Okręgu Federalnym, podczas gdy na terenie Dalekowschodniego Okręgu Federalnego mieszka zaledwie 4,4% ludności całej populacji Federacji Rosyjskiej. Dostrzegalne są też tendencje do przemieszczania się obywateli w kierunku europejskiej części państwa”¹⁷. Zdaniem Andrzeja Saksona w „Rosji doszło do zdeformowania piramidy wiekowej społeczeństwa”¹⁸. W 2013 r. zanotowano minimalne zahamowanie trendu spadkowego. Fakt ten został odnotowany w oficjalnej propagandzie państwowej. Andrzej Lubowski, podając dane Rosstat¹⁹, podkreśla, że „ludność Rosji wyniosła 1 stycznia 2013 r. 143,3 miliona osób. W ostatnich dwóch latach krajowi przybyło 400 tysięcy

¹⁵ Zob. szerzej D. Szymańska, *Kryzys demograficzny w Rosji*, w: *Przekształcenia struktur regionalnych, aspekty społeczne, ekonomiczne i przyrodnicze*, red. S. Ciok, P. Migoń, Wrocław 2010, s. 146–154.

¹⁶ Zob. A. Sakson, *Przemiany demograficzne i procesy migracyjne w Obwodzie Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2(2013), s. 7.

¹⁷ Zob. K. Przybyła, *Rosja wobec wewnętrznych wyzwań i zagrożeń w najbliższych latach*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 3–4(23–24)(2012), s. 127–128.

¹⁸ Zob. szerzej A. Sakson, *Przemiany demograficzne i procesy migracyjne w Obwodzie Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej*, s. 7.

¹⁹ Rosstat (dawniej Goskomstat) Federalna Służba Statystyczna – federalna instytucja odpowiedzialna za tworzenie oficjalnych informacji statystycznych na tematy społeczne, demograficzne, sytuacji gospodarczej i ekologiczne.

obywateli, mimo to jest ich o 5,3 miliona mniej niż w 1993 roku. Według danych tej instytucji w 2012 r. liczba zgonów przewyższała liczbę urodzeń. Zahamowaniu spadku demograficznego sprzyja nie tylko pewna poprawa wskaźnika przyrostu naturalnego, lecz także napływ ludności z zewnątrz”. Z danych statystycznych wynika, że imigracja do Rosji znacznie przekracza skalę emigracji. Wśród imigrujących do Federacji Rosyjskiej 90% stanowią obywatele dawnych republik radzieckich, przede wszystkim z Uzbekistanu, Tadżykistanu i Kirgizji. Natomiast wśród imigrantów spoza byłego Związku Radzieckiego dominują Chińczycy. Według prognoz Banku Światowego między rokiem 2015 a 2040 Rosji ubędzie niemal 11,5 mln ludzi²⁰.

Chcąc ratować sytuację demograficzną kraju, władze rosyjskie wprowadzają zmiany w prawie naturalizacyjnym, upraszczając zasady przyznawania rosyjskiego obywatelstwa. Nowe prawodawstwo zachęca obcokrajowców mieszkających w granicach Federacji Rosyjskiej i na co dzień posługujących się językiem rosyjskim do osiedlania się w tym kraju. Najważniejsze warunki, które muszą spełnić, aby otrzymać rosyjskie obywatelstwo, to zrzeczenie się obywatelstwa innego kraju i posługiwanie się na co dzień językiem rosyjskim. Muszą też mieszkać w granicach Federacji Rosyjskiej, choć tu ustawodawca nie określił żadnego okresu. Stopień znajomości języka rosyjskiego ma sprawdzać specjalna komisja działająca przy Federalnej Służbie Migracyjnej, chyba że sam cudzoziemiec lub jego krewni w linii prostej mieszkali na terytorium byłego Imperium Rosyjskiego lub Związku Radzieckiego. Podobną procedurę nadawania obywatelstwa wykorzystywały już inne kraje europejskie. W latach 90. XX w. m.in. władze Austrii uprościły na kilka lat procedury związane z nadawaniem obywatelstwa osobom, których członkowie rodzin zamieszkiwali na obszarze Cesarstwa Austro-Węgierskiego²¹. Polityka Federacji Rosyjskiej wobec emigracji opiera się na następujących założeniach:

- rozwijaniu kontaktów pomiędzy diasporą rosyjską a ojczyzną,
- tworzeniu programów powrotowych dla emigracji rosyjskiej,
- prowadzeniu polityki zmierzającej do planowanego rozmieszczenia powracających Rosjan na strategicznych terenach zagrożonych wyludnieniem²².

Należy zauważyć, że czynniki demograficzne Rosji wpływają także na zachwianie dotychczasowej pozycji Cerkwi prawosławnej i jej roli w budowaniu „nowego narodu rosyjskiego”, opartego na tradycyjnych rosyjskich wartościach – historii, religii i kulturze. Obecnie w Rosji zamieszkuje największa populacja islamska w Europie²³. Według danych statystycznych z roku 2010 muzułmanie

---

²⁰ Zob. A. Lubowski, *Ponura rosyjska demografia*, <<http://studioopinii.pl/andrzej-lubowski-ponura-rosyjska-demografia>>, dostęp: 07.08.2014.

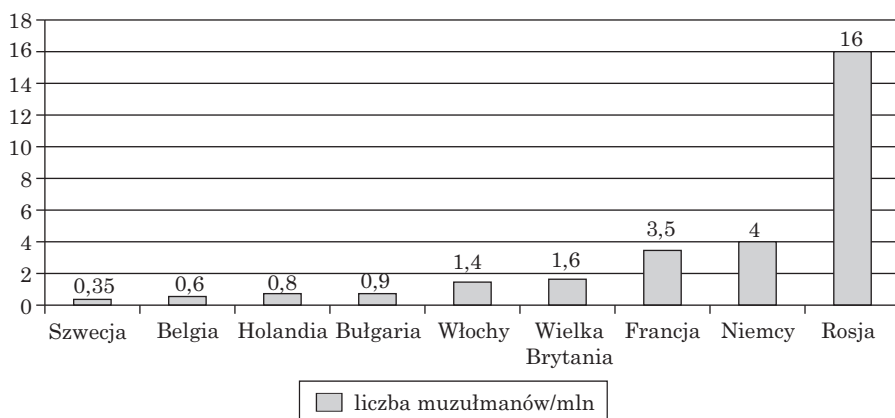
²¹ Zob. *Putin z imigrantów chce zrobić obywateli Rosji*, <<http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/791959,putin-z-imigrantow-chce-zrobic-obywateli-rosji.html>>, dostęp: 04.07.2014.

²² Zob. szerzej: M. Lesińska, *Polityka migracyjna Federacji Rosyjskiej w kontekście polityki zagranicznej i sytuacji demograficznej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 1(2014), s. 39–41.

²³ Zob. szerzej: D. Kaźmierczak-Pec, *Bezpieczeństwo wewnętrzne Rosji a założenia głównych współczesnych teorii bezpieczeństwa*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2010/2011, s. 266.

stanowią ponad 11% ludności Rosji, co w przeliczeniu na liczby wynosi 16 mln obywateli²⁴. Daniel Pipes podaje za Paulem Goble, ekspertem ds. rosyjskich mniejszości, że „Rosja przechodzi religijną transformację, która będzie miała jeszcze większe konsekwencje dla międzynarodowej społeczności niż upadek Związku Radzieckiego”²⁵.

Wyznawcy islamu zamieszkują tereny strategiczne z punktu widzenia rosyjskiej geopolityki, zwłaszcza Środkowe Powołże i Północny Kaukaz. Jak podkreśla Jan Stec, „Północny Kaukaz to terytorium o zasadniczym znaczeniu dla zabezpieczenia interesów rosyjskich w basenie Morza Czarnego, a ponadto stanowi bazę zabezpieczającą zarówno defensywne jak i ofensywne działania w kierunku Zakaukazia i dalej w głąb Bliskiego i Środkowego Wschodu. Z kolei tereny Tatarstanu i Baszkirii stanowią bardzo ważne zaplecze surowcowe, głównie ze względu na bogate złoża ropy naftowej, gazu ziemnego i rud metali eksploatowanych od kilkudziesięciu lat”²⁶.

Liczba muzułmanów w wybranych krajach europejskich

Źródło: Opracowanie własne.

Rozpadowi ZSRR towarzyszyło, szczególnie na obszarze Kaukazu Północnego, odrodzenie narodowe i religijne²⁷. Upadek komunizmu przyczynił się do tego, że islam stał się częścią życia codziennego dużej części społeczeństwa rosyjskiego. Zwrot ku korzeniom miał wiele źródeł: „przede wszystkim upadek dotychczasowego komunistycznego systemu wartości spowodował, że niszę po nim zapełnił system wartości religijnych, takich jak islam”. Tym łatwiej że w tym czasie wzrosły kontakty pomiędzy muzułmanami z krajów arabskich.

²⁴ Zob. J. Stec, *Rosyjski islam. Stan obecny*, <<http://geopolityka.net/rosyjski-islam-stan-obecny/>>, dostęp: 16.09.2014.

²⁵ Zob. D. Pipes, *Muslim Russia?*, <<http://www.danielpipes.org/13531/muslim-russia>>, dostęp: 16.09.2014, artykuł opublikowany w „The Washington Times” 21 października 2013 r.

²⁶ Zob. J. Stec, *Rosyjski islam...*

²⁷ Zob. A. Głąb, *Rosjanie – między narodowością a tożsamością*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace” 1(2012), s. 214.

Skutkowało to wzrostem odnowienia kulturowego i religijnego, którego najjaskrawszym przykładem była druga wojna czecheńska²⁸. Jednakże odrodzenie religijne w rosyjskim islamie nie doprowadziło do utworzenia jednolitej wspólnoty wiernych na wzór prawosławia²⁹. W Rosji można wyróżnić dwa nurty islamu, tj. tradycyjny i radykalny nietradycyjny³⁰. Przedstawiciele nurtu nietradycyjnego, w zderzeniu z ich adwersarzami z kierunków tradycyjnych, często postrzeganych jako podpora władzy państwowej, jawią się jako nośnicy nowego islamu pozbawionego naleciałości systemowych. Pomimo zapisu w konstytucji Federacji, że islam jest jedną z oficjalnych religii w państwie, coraz częściej pojawiają się elementy dyskryminacyjne nie tylko w działalności samego aparatu państwowego, ale także w podejściu samych Rosjan do przedstawicieli tej religii. Reakcją obronną środowiska muzułmańskiego na ten stan rzeczy staje się radykalna odnowa religijna umiejętnie podsycana przez czynniki zewnętrzne, szczególnie z krajów arabskich³¹.

Kwestia wielonarodowości i wieloreligijności Rosji rzutuje na trudne relacje pomiędzy poszczególnymi podmiotami i narodami Federacji³². W Związku Radzieckim budowano poczucie ponadetnicznej wspólnoty radzieckiej. W 1961 r. Nikita Chruszczow uznał, że „partia rozwiązała jeden z najbardziej złożonych problemów, z którym ludzkość borykała się od wieków i który pozostaje aktualny w świecie kapitalizmu do dzisiaj – problem stosunków między narodami”. Po rozpadzie Związku Radzieckiego okazało się, że takie twierdzenia były niezgodne z rzeczywistością³³. Rosyjska mozaika religijna i etniczna stanowi źródło konfliktów wewnątrzpaństwowych. W celu przeciwdziałania konfliktom na tym tle prezydent Rosji ogłosił rozpoczęcie procesu budowy „narodu politycznego”³⁴. Podstawą tej koncepcji jest przeświadczenie, że rosyjska cywilizacja jest zjawiskiem jedynym w swoim rodzaju i nie powieli wzorców państw Europy Zachodniej czy Stanów Zjednoczonych³⁵.

²⁸ Zob. K. Przybyła, *Kaukaz Północny a bezpieczeństwo Rosji – nierozwiązywalny problem czy zaprzepaszczona szansa?*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 3(2011), s. 153–155.

²⁹ Zob. R. Mamok, *Islam w Federacji Rosyjskiej*, „Pisma Humanistyczne” 7(2010), s. 91.

³⁰ Zob. M. Roszczyn, *Islam w Rosji: umma dopiero się rodzi* (rozmowę przeprowadził D. Wańczyk), <[³¹ Zob. B. Cichocki, M. Marszewski, K. Strachota, *Islam w europejskiej części WNP*, „Prace OSW” 7\(2003\), s. 69.](https://www.google.pl/search?newwindow=1&site=&source=hp&q=Islam+w+Rosji+%E2%80%93+z+M.+Roszczynem+rozmawia+D.+Wa%C5%84czyk&oq=Islam+w+Rosji+%E2%80%93+z+M.+Roszczynem+rozmawia+D.+Wa%C5%84czyk&gs_l=hp.12...2345.2345.0.3212.2.2.0.0.0.0.215.33.0j1j1.2.0.msedr...0...1c.2.61.hp..2.0.0.0.YWjnDjXnJmE#>”, dostęp: 29.12.2014.</p>
</div>
<div data-bbox=)

³² Zob. A. Głąb, *Rosjanie – między narodowością a tożsamością*, s. 199.

³³ Zob. K. Przybyła, *Kaukaz Północny...*, s. 157.

³⁴ Zob. N. Kusa, „Bogurodzico przeçois Putina” – rola Cerkwi prawosławnej we współczesnej Rosji, „Refleksje” 9(2014), s. 24.

³⁵ Zob. K. Jabłoński, *Archetypy cywilizacyjne Rosji*, „Przegląd Geopolityczny” 8(2014), s. 165nn.

4. Poziom integracji społecznej imigrantów w Rosji

Rosnąca międzynarodowa mobilność ludzi kwestionuje podstawy przynależności do państwa narodowego. Wzmoczone zjawiska towarzyszące temu procesowi powodują, że skraca się czas adaptacji społecznej, przez co poziom integracji migrantów z lokalną społecznością staje się powierzchowny³⁶. W tym kontekście migrację należy uznać za ważny czynnik kształtowania się społeczeństw wielokulturowych i niezależnie od powodów, dla których jest podejmowana, należy ją postrzegać jako formę wymiany interkulturowej³⁷. Proces integracji jest procesem rozłożonym w czasie, któremu towarzyszy szereg skrajnych emocji. Integracja przybyszów ze społeczeństwem nowego kraju ich zamieszkania stanowi jeden z najważniejszych celów polityki imigracyjnej. Jest to zadanie trudne, ponieważ nie tylko trzeba pokonać wiele barier wynikających z różnic językowych i narodowościowych, ale również głębokie przepaści kulturowe³⁸. Należy zauważyć za Izabelą Koryś, że „samodzielna adaptacja w nowym otoczeniu społecznym i instytucjonalnym jest procesem długotrwałym. Będąc etnicznie i kulturowo »obcym«, imigrant automatycznie staje się łatwym obiektem dyskryminacji i nadużyć. Integracja imigrantów jest trudnym i wieloaspektowym procesem, złożonym z wielu czynników niejednokrotnie pozostających poza obszarem kontroli każdej ze stron integracji. W ogólnym zarysie, proces ten charakteryzuje się jako dochodzenie imigrantów do równowagi w nowym ośrodku funkcjonowania, które umożliwia przygotowanie i włączanie ich do życia publicznego jako pełnoprawnych członków społeczeństwa, a modelowo integracja przebiega w sposób nieasymilacyjny i polega na uznaniu przez społeczeństwo przyjmujące tożsamości i wartości kulturowych, wnoszonych przez imigrantów oraz stworzeniu mechanizmu zgodnego współistnienia społeczności”³⁹. W praktyce jednak pomiędzy środowiskiem imigrantów a lokalną społecznością często dochodzi do różnego rodzaju antagonizmów.

Rosja jest drugim po Stanach Zjednoczonych najpopularniejszym kierunkiem imigracji na świecie. Szacuje się, że tylko w 2010 r. w Rosji było 12,3 mln imigrantów, co stanowiło 8,7% populacji kraju⁴⁰. Rosyjska gospodarka przyciąga imigrantów nie tylko z byłych republik radzieckich, ale również z takich krajów jak Chiny czy Wietnam.

Rosyjskie władze mają problem z budową skutecznej polityki integracyjnej, która mogłaby zapobiec izolacji imigrantów od reszty społeczeństwa, ułatwiałaby procesy integracyjne oraz łagodziłaby konflikty wynikające z napływu „obcych”.

³⁶ Zob. szerzej: M. Kłopotki, *Polonia w Stambule: imigranci w globalnym mieście, tożsamość i obywatelstwo w dobie transnarodowych przestrzeni społecznych*, „Refleksje” 1(2010), s. 235.

³⁷ Zob. I. Lenartowicz, *Jeżeli nie edukacja, to co? Pedagogika międzykulturowa jako odpowiedź na rzeczywistość społeczeństwa wielokulturowego*, „Homo communicativus” 1(2007), s. 113.

³⁸ Zob. szerzej: J. Balicki, P. Stalker, *Polityka imigracyjna i azyłowa*, Warszawa 2006, s. 256.

³⁹ Zob. I. Koryś, *Kobiety migrantki: warunki udanej integracji*, <<http://www.isp.org.pl/uploads/pdf/800153987.pdf>>, dostęp: 23.08.2012.

⁴⁰ Zob. A. Piekutowska, *Uwarunkowania i implikacje współczesnych migracji ekonomicznych polsko-rosyjskich*, „Białostockie Studia Prawnicze” 9(2011), s. 180.

W Rosji powtarzane są często błędy polityki migracyjnej państw Europy Zachodniej. Imigranci wykazują niski poziom integracji społecznej i egzystują społecznie w przedmiejskich „gettach”. W takich miejscach nie ma warunków ani możliwości na integrację społeczną oraz akceptację wzorów kulturowych miejsca osiedlenia⁴¹. Zjawisko izolacji wynika z całego kompleksu okoliczności, takich jak brak znajomości języka, odmienność zwyczajów, odrębność kulturowa, złe warunki socjalno-bytowe. Czynniki te utrudniają przystosowanie się do nowego środowiska. Imigranci, funkcjonując na pograniczu dwóch kultur, mają ograniczone możliwości realizacji elementów własnej kultury. Taki stan rzeczy powoduje narastanie konfliktów zarówno w samej rodzinie imigrantów, jak i w ich dalszym otoczeniu. Wartości i normy przywiezione z kraju rodzinnego w zmienionych na obczyźnie warunkach życia zyskują nowy sens⁴². Z drugiej strony negatywna postawa Rosjan nie sprzyja procesom integracyjnym. Postawy takie są w dużej mierze determinowane poprzez postrzeganie imigrantów jako elementu społecznie kryminogennego i korupcyjnego. Środki masowego przekazu często informują opinię publiczną o nadużyciach przepisów migracyjnych, takich jak „gumowe mieszkania czy małżeństwa równoległe”⁴³.

Rosja jest swoistym państwem, w którym żyje wiele grup etnicznych i religijnych. Państwo to nie stanowi monolitu. Dlatego też polityka integracyjna wobec imigrantów powinna opierać się na specyfice kraju, a nie powielać modele zachodnie, gdzie dotychczasowa ideologia multikulturalizmu nie spełniła zakładanych oczekiwań. Polityka integracyjna w Rosji jest natomiast traktowana instrumentalnie i wykorzystywana do osiągnięcia bieżących celów.

5. Rosyjska polityka migracyjna jako instrument nacisku na byłe republiki radzieckie

Naturalnym terenem rosyjskiej polityki geopolitycznej jest obszar postsowiecki⁴⁴. Od samego początku Rosja starała się różnymi sposobami wpływać na nowo powstałe państwa w celu ograniczenia ich niezależności. W 1991 r. z inicjatywy Rosji powołano do życia Wspólnotę Niepodległych Państw, która stanowiła swoistą strategię poszukiwania nowej formy konsolidacji tego obszaru⁴⁵.

---

⁴¹ Zob. szerzej: E. Mazur-Cieślak, *Polityka migracyjna Federacji Rosyjskiej jako narzędzie kształtowania stosunków dwustronnych z poradzieckimi państwami Azji Środkowej*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 4(2013), s. 83.

⁴² Zob. B. Bartz, *Problemy migrantów poszukujących pracy w Europie Zachodniej*, „Przegląd Humanistyczny” 5(1996), s. 93–94.

⁴³ Zob. K. Jarzyńska, *Kreml gra kartą migracyjną*, <<http://3obieg.pl/kreml-gra-karta-migracyjna>>, dostęp: 23.11.2014.

⁴⁴ Zob. G. Baziur, *Imperia restituta? Cele regionalnej geopolityki Federacji Rosyjskiej na obszarze Kaukazu i międzymorza w latach 1992–2010 i ich reperkusje – wybrane przykłady*, „Przegląd Geopolityczny” 8(2014), s. 125.

⁴⁵ Zob. R. Demjaniuk, *Priorytety państw członkowskich i układy regionalne w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie” 89(2011), s. 164.

Spuścizna postsowiecka stanowi naturalną i historyczną strefę wpływów rosyjskich. Utrzymanie w tych państwach przychylnych władz jest bardzo ważnym instrumentem mającym na celu zapewnienie bezpieczeństwa Federacji. Z tych też względów władze Kremla nerwowo reagują na wszelkie przejawy emancypacji krajów postsowieckich, jak chociażby Gruzji czy Ukrainy. Olga Wasiuta zauważa, że „państwa te usytuowane są na skrzyżowaniu trzech ważnych regionów działań wojennych: europejskiego, Bliskiego Wschodu oraz Dalekiego Wschodu, na których znajdują się rosyjskie obiekty wojskowo-strategiczne: kosmodrom Bajkonur, stacja powiadamiania o ataku raketowym Bałchasz w Kazachstanie, a na terytorium Azerbejdżanu system radarowy w Gabale. W Kirgistanie rozmieszczono punkt telekomunikacyjny Rosji oraz 999 lotniczą bazę wojskową, a w Tadżykistanie – stację światłowodową obserwacji »Okno« oraz 201 bazę wojskową w Duszanbe; w Armenii (Gyumri) – wojskową bazę. Placówki i instalacje wojskowe na terenie republik dawnego Związku Radzieckiego stanowią element szerszej polityki nacisku na te państwa”⁴⁶.

Procesy integracyjne na obszarze postowieckim ulegają ciągłym zmianom i przekształceniom. W nowej sytuacji geopolitycznej podmioty wchodzące w skład b. Związku Radzieckiego stanęły przed potrzebą określenia swojego miejsca w przestrzeni międzypaństwowej, zbudowania nowych relacji z dawną metropolią oraz wypracowania form integracyjnych najbardziej korzystnych z punktu widzenia tych państw i ich społeczeństw⁴⁷. Zmienione warunki geopolityczne doprowadziły do zmiany charakteru procesów migracyjnych. Dotychczasowe migracje wewnętrzne zyskały charakter międzynarodowy. Rosja, Białoruś i Kazachstan, państwa, które utworzyły Wspólną Przestrzeń Gospodarczą, zawarły szereg porozumień dotyczących przepływu robotników i statusu ich rodzin. Dzięki zawartym porozumieniom obywatele tych państw mogą bez ograniczeń podejmować pracę. Nie będą ich dotyczyły niektóre przepisy regulujące ochronę rynku pracy, m.in. obywatele tych państw nie będą wliczani do kwot cudzoziemców mogących podjąć pracę na podstawie zezwoleń⁴⁸.

Zdaniem Ewy Mazur-Cieślak w ciągu ostatnich dwudziestu lat na obszarze postsowieckim wykształcił się cały system powiązań migracyjnych. Rosja z uwagi na jej pozycję polityczno-gospodarczą stanowi centrum migracyjne przyciągające obywateli pozostałych republik postsowieckich. Ponadto na kierunek i charakter ruchów migracyjnych na tym obszarze mają wpływ czynniki gospodarcze i demograficzne. Gospodarki wielu krajów środkowoazjatyckich są uzależnione od przepływu gotówki, którą wysyłają imigranci swoim rodzinom. Niejednokrotnie kwoty te stanowią podstawę równowagi budżetowej i mogą zażywić na stosunkach społeczno-politycznych w tych krajach. E. Mazur-Cieślak

---

⁴⁶ Zob. O. Wasiuta, *Integracja Eurazji jako globalny projekt geopolityczny Rosji* „Przegląd Geopolityczny” 7(2014), s. 38–39.

⁴⁷ Zob. K. Czerewacz-Filipowicz, *Polityka migracyjna jako płaszczyzna funkcjonalna integracji ekonomicznej w ramach Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej*, „Ekonomia i Prawo” 12(2013), s. 66.

⁴⁸ Zob. I. Wiśniewska, *Integracja euroazjatycka. Rosyjska próba ekonomicznego scalenia obszaru poradzieckiego*, „Prace OSW” 44(2013), s. 19–20.

podkreśla, że „perspektywa wysiedlenia z Rosji nielegalnych imigrantów i ich masowego powrotu do miejsc pochodzenia jest równoznaczna z pojawieniem się na rynkach pracy republik śródkowoazjatyckich znacznej rzeszy osób bez pracy. Dla władz tych państw stanowiłoby to konieczność skierowania wysokich nakładów na walkę z bezrobociem. Rosja coraz częściej we wzajemnych relacjach z państwami Azji Środkowej stosuje argument w postaci przymusowego wydalenia ich obywateli”⁴⁹.

Na obszarze postsowieckim następuje jednak powolna zmiana kierunków migracyjnych. Według Zuzanny Brunarskiej dzieje się tak z następujących przyczyn:

- pokolenie młodych imigrantów nie zna kultury rosyjskiej ani języka rosyjskiego,
- w społeczeństwie rosyjskim narastają nastroje antyimigranckie,
- daje się zauważyć bliskość kulturową i religijną państw postsowieckich z krajami muzułmańskimi i Chinami,
- umowy gospodarcze i deklaracje polityczne pozostają często „na papierze” i nie są wprowadzane w życie,
- następuje umacnianie więzi gospodarczych i politycznych państw postsowieckich z Unią Europejską, krajami arabskimi i Chinami.

Wśród krajów, które stają się atrakcyjnymi celami migracji obywateli obszaru postsowieckiego, można wymienić Kazachstan, Turcję, Grecję, Hiszpanię, a nawet Koreę Południową i Katar⁵⁰.

6. Chińska migracja na Rosyjskim Dalekim Wschodzie – historia i terażniejszość

Zjawisko migracji jest współcześnie jednym z najważniejszych zagadnień w relacjach pomiędzy Federacją Rosyjską a Chińską Republiką Ludową. Na kształt i siłę tych procesów miały i nadal mają wpływ bliskość geograficzna, wzajemna zależność gospodarcza oraz stosunki polityczne. Szczegółne znaczenie w stosunkach między oboma krajami ma Syberia i Rosyjski Daleki Wschód⁵¹.

⁴⁹ Zob. E. Mazur-Cieślik, *Polityka imigracyjna Federacji Rosyjskiej...*, s. 86–88, W 2010 r. w Kirgistanie masowy powrót mężczyzn wydalonych z Rosji doprowadził do rewolucji i obalenia przeżartego korupcją rządu Kurmanbeka Bakijewa. Prognozuje się, że w miarę pogłębiania się kryzysu walutowego w Rosji scenariusz ten może się powtórzyć w innych państwach regionu, co może przyczynić się do destabilizacji sytuacji na tym obszarze. Zob. *Kryzys gospodarczy w Rosji odbije się także na postradzieckich republikach?*, <<http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Kryzys-gospodarczy-w-Rosji-odbije-sie-takze-na-postradzieckich-republikach,wid,17174642,wiadomosc.html?tid=114426>>, dostęp: 13.01.2015.

⁵⁰ Zob. szerzej: Z. Brunarska, *Współczesne migracje na obszarze poradzieckim przez pryzmat koncepcji migracji poimperialnych*, „Central and Eastern European Migration Review” 2(2013), s. 47–48.

⁵¹ Zob. M. Lubina, *Rosyjski Daleki Wschód a Chiny*, cz. 3, <<http://www.polska-azja.pl/2013/12/28/m-lubina-rosyjski-daleki-wschod-a-chiny-cz-3/>>, dostęp: 13.01.2015.

Historia chińskiej migracji na Rosyjskim Dalekim Wschodzie rozpoczęła się w drugiej połowie XIX w., kiedy region ten został przyłączony do Imperium Rosyjskiego. W tym czasie Rosja i Chiny nawiązały stosunki dyplomatyczne. Jednakże nieoficjalne kontakty pomiędzy ludnością tych krajów istniały znacznie wcześniej. Analizując stosunki tych krajów pod względem mobilności ludności, można wyróżnić kilka charakterystycznych etapów. W pierwszej fazie mobilności miała ona charakter tymczasowy i sezonowy. Chińczycy migrowali wówczas na Rosyjski Daleki Wschód jako przewodnicy, tłumacze, osoby wykupione z niewoli. Migracja w tym okresie była związana z otwartymi granicami, brakiem kontroli nad przepływem osób oraz dynamiczną sytuacją wewnętrzną obu krajów, zwłaszcza Chin. Sytuacja taka znacznie przyczyniła się do utworzenia pierwszych powiązań migracyjnych pomiędzy oboma państwami. Była to jedna z najliczniejszych fal chińskiej migracji do Rosji – składała się z przedstawicieli niemuzułmańskiej społeczności Xinjangu. Z uwagi na fakt, że uchodźcy z Chin podejmowali się wszelkiej pracy za niskie wynagrodzenie, stali się poszukiwaną na dalekowschodnich obszarach Rosji siłą roboczą i w dużym stopniu wpłynęli na rozwój tego regionu.

Małgorzata Pietrasiak i Władimir Dacyszen wyróżnili następujące kategorie imigrantów chińskich w okresie panowania dynastii Qing:

- „Mandżurowie mieszkający na lewym brzegu rzeki Amur aż do południowej części rzeki Zeya;
- niemuzułmańscy uciekinierzy z Xinjangu;
- muzulmańscy uciekinierzy i emigranci z Kaszgaru;
- Chińczycy i Mandżurowie z regionu ussyryjskiego;
- sezonowi robotnicy, kupcy z regionów granicznych;
- chińscy podróżnicy, którzy w różnych celach chcieli dostać się w głąb Rosji”⁵².

W chwili podpisania traktatu z Aigun w 1858 r., który zdefiniował pojęcie granicy międzypaństwowej, populacja chińska była skoncentrowana w rejonie pomiędzy rzekami Amur i Zeya. Zgodnie z postanowieniami traktatu Chińczycy korzystali z prawa eksterytorialności, a tym samym nie podlegali jurysdykcji państwa, w którym żyli. Ten fakt oraz obecność chińskich urzędników rządowych na terytorium w Rosji sprawiły, że imigranci nie uznawali tego regionu za obcy. Z kolei władze chińskie traktowały obecność Rosjan jako tymczasową. W tym czasie władze rosyjskie były zainteresowane szybkim rozwojem regionu i zachęcały do przybywania ludność z sąsiednich krajów. Lokalne władze uważały ich za pionierów, dawały im pozwolenia na zamieszkanie oraz na zakup gruntów rolnych, zwalniały ich także z podatku. Polityka taka trwała aż do końca 1880 r.⁵³

Kolejny etap chińskiej migracji do Rosji rozpoczął się pod koniec XIX w., a wynikał z szybkiego rozwoju gospodarczego Rosyjskiego Dalekiego Wschodu, w szczególności budowy kolei transsyberyjskiej oraz portu we Władywostoku.

⁵² Zob. szerzej: M. Pietrasiak, W. Dacyszen, *Regionalny aspekt historii stosunków rosyjsko-chińskich*, Łódź 2012, s. 50–53.

⁵³ Zob. O. Alexeeva, *Chinese Migration in the Russian Far East. A Historical and Sociodemographic Analysis*, „China perspectives” 3(2008), s. 20–21.

Przedsięwzięcia te wynikały z zapotrzebowania na tanią siłę roboczą. Głównym jej adresatem stali się Chińczycy. Jednak podczas rewolucji październikowej wielu Chińczyków straciło miejsca pracy, co negatywnie wpłynęło na ich pozycję społeczną. W okresie między rokiem 1917 a 1918 do ojczyzny wróciło około 40 tys. Chińczyków. Wielu z nich wstąpiło do Armii Czerwonej⁵⁴.

W latach 20. i 30. XX w., czyli w okresie tzw. wojennego komunizmu, chińscy imigranci byli poddawani tym samym represjom co pozostała część społeczeństwa. Według spisu z 1939 r., w wyniku prześladowań oraz przymusowych wysiedleń w ZSRR pozostało zaledwie 32 tys. Chińczyków⁵⁵. Kampanie polityczne przeprowadzane przez Stalina pod koniec 1930 r. wywarły negatywny wpływ na chińską diasporę. Część diaspory opuściła Związek Radziecki. Wielu Chińczyków wróciło do kraju, niektórzy udali się do innych państw azjatyckich lub wyemigrowali na kontynent amerykański. W latach 30. XX w. w oficjalnych dokumentach nie poruszano sprawy społeczności chińskiej⁵⁶.

Wraz z transformacją ustrojową w latach 90. XX w. pojawiła się nowa fala migracji chińskiej. W 1992 r. władze rosyjskie podpisały z Chinami porozumienie o bezwizowym ruchu osobowym. Zawarcie tego porozumienia nie zostało poprzedzone działaniami organizacyjnymi, co w konsekwencji doprowadziło do niekontrolowanego i nieewidencjonowanego przepływu ludności chińskiej na terytorium Rosji. W rezultacie wprowadzono ograniczenia w ruchu bezwizowym⁵⁷. Według różnych danych na Dalekim Wschodzie Rosji obecnie może przebywać nielegalnie od 200 tys. do 2 mln Chińczyków. Szacuje się, że do drugiej połowy XXI w. liczba ta może wzrosnąć do 25 mln⁵⁸. Bartłomiej Bartoszek w swoim artykule przytacza stanowisko Vilego Gelbrasa, sinologa z Uniwersytetu Moskiewskiego im. M. Łomonosowa: „Teraz, co drugi Chińczyk przybywa do Rosji z jawną intencją niewracania do Chin. Większość z nich nie może być już zaklasyfikowana jako wolni migranci”. Ponadto autor dodaje spostrzeżenia Jacka Wheelera, który stawia tezę, że Chińczycy celowo wspierają migrację swoich obywateli na Rosyjski Daleki Wschód⁵⁹.

Na obszarach przygranicznych można zaobserwować oddolne tendencje integracyjne pomiędzy Rosją a Chinami w kwestii polityki, gospodarki, kultury i obyczajowości. Sfery te przenikają się nawzajem⁶⁰. Na terenach przygranicznych powstało wiele wiosek i mniejszych skupisk zamieszkiwanych przez ludność chińską. W niektórych miastach Chińczycy zasiadają już w strukturach samorządowych. Rdzenni mieszkańcy regionu są świadomi wzrastającego wpływu Chin. Większość z nich uważa, że we wzajemnych stosunkach zyskują

---

⁵⁴ Zob. M. Lubina, *Rosyjski Daleki Wschód a Chiny...*

⁵⁵ Zob. E. Dankiewicz, *Emigracja chińska w Federacji Rosyjskiej*, <<http://www.eurogospodarka.pl/swiat/emigracja-chinska-w-federacji-rosyjskiej>>, dostęp: 08.07.2014.

⁵⁶ Zob. O. Alexeeva, *Chinese Migration in the Russian Far East...*, s. 21.

⁵⁷ Zob. E. Dankiewicz, *Emigracja chińska w Federacji Rosyjskiej...*

⁵⁸ Zob. szerzej: Ł. Niewiadomski, *Stosunki chińsko-rosyjskie i ich wpływ na świat*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 1(2006), s. 152.

⁵⁹ Zob. B. Bartoszek, *Chińskie przeznaczenie Syberii?* <http://www.mojeopinie.pl/chinskie_przeznaczenie_syberii,3,1297371111>, dostęp: 08.07.2014.

⁶⁰ Zob. M. Lubina, *Rosyjski Daleki Wschód a Chiny...*

na tej współpracy tylko Chiny, a wpływ tego państwa na rosyjską gospodarkę lokalną jest negatywny⁶¹.

Według Michała Lubiny sinofobia ma podłoże etnokulturowe i wiąże się z „kulturą zazdrości”. Z tej perspektywy obraz Chińczyków jawi się jako przedsiębiorczych, uzdolnionych ludzi. Z drugiej strony wizerunek ten podszyty jest dużą dozą nieufności, poprzez którą zauważa się negatywne cechy tej zbiorowości, takie jak chciwość i agresja. Ponadto M. Lubina zauważa ciekawe zjawisko, jakim jest „sinizacja poprzez małżeństwa”. Rośnie liczba małżeństw mieszanych, tj. chińskich mężczyzn z rosyjskimi kobietami. Proporcjonalnie do ich wzrostu wśród męskiej populacji regionu zwiększa się sinofobia. Obawy przed sinizacją wiążą się przede wszystkim z faktem, że społeczności chińskie są zamkniętymi, doskonale zorganizowanymi grupami, niekontaktującymi się z władzą lokalną, działającymi poza ich kontrolą, biernymi wobec procesów integracyjnych z lokalną społecznością⁶².

Syberia dla Chin jest niewralgicznym regionem Rosji. Obszar ten, będąc słabo zaludnionym, stanowi naturalne miejsce chińskiej migracji. Dalekowschodni Okręg Federacji Rosyjskiej pozostaje ogromnym obszarem obejmującym swoim zasięgiem 6 215 900 kilometrów kwadratowych. W porównaniu z latami 90. XX w. zanotowano tu znaczny spadek populacji rosyjskiej z 9 do 7 mln. Poza naturalnym spadkiem, wiele osób migruje z Syberii do innych obszarów Rosji z powodu braku perspektyw społeczno-gospodarczych, które są efektem likwidacji ośrodków przemysłowych i instalacji wojskowych w tym rejonie Federacji. Natomiast po drugiej stronie granicy, w trzech północno-wschodnich prowincjach chińskich – Heilongjiang, Jilin i Liaoning żyje 100 mln obywateli chińskich. Już obecnie niektórzy analitycy zauważają, że jeżeli nadal będzie postępował odpływ Rosjan z tego regionu, Chińczycy w naturalny sposób będą w stanie wypełnić tę lukę demograficzną⁶³. Zjawisko to otrzymało w Rosji nazwę „ciśnienia demograficznego”.

Oslabienie więzi społecznych i gospodarczych Syberii i Rosyjskiego Dalekiego Wschodu z częścią europejską Federacji sprzyja odseparowaniu tego regionu i powoduje jego zastój gospodarczy, którym to zjawiskom towarzyszy znaczny odpływ ludności. Poprzez swoją bliskość naturalnym partnerem gospodarczym regionu stają się dynamicznie rozwijające się Chiny, które coraz częściej sięgają po jego zasoby naturalne. Transport surowców potrzebnych dla chińskiej gospodarki z odległych państw afrykańskich jest mało rentowny. Ponadto rozwój regionów północno-wschodnich Chin jest znacznie ograniczony z uwagi na problemy logistyczne. Produkty wytwarzane w tej części kraju muszą pokonywać znaczne odległości, zanim trafią do chińskich portów. Tymczasem w linii prostej odległość do portów rosyjskich jest zdecydowanie krótsza. Dynamiczny rozwój gospodarki chińskiej oraz wzrost populacji ludzkiej spowodował, że środowisko

⁶¹ Por. A. Chłopek, *Strategia Chin na przełomie XX/XXI wieku*, „Przegląd Geopolityczny” 4(2011), s. 104–105.

⁶² Zob. M. Lubina, *Rosyjski Daleki Wschód a Chiny...*

⁶³ Zob. B. Lintner, *The Chinese are coming... to Russia*, <http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/HE27Ag01.html>, dostęp: 01.08.2014.

naturalne tej części kraju uległo istotnej degradacji. Coraz częściej odczuwalny jest niedobór wody zdatnej do picia, kurczą się tereny pod uprawy rolne. Pod tym względem znacznie lepiej wypadają obszary położone po rosyjskiej stronie granicy, bogate w wodę, drewno, surowce mineralne oraz żyzną ziemię.

Przeciwnicy tej teorii twierdzą, że Syberia traktowana jest przez Rosję jako dobro narodowe. Pomimo korzyści płynących ze współpracy z Chinami, Rosjanie są nieufni w relacji z tym partnerem⁶⁴. „Sinofobia nie pozwala Rosjanom dojrzeć najważniejszego problemu: a mianowicie faktu, że ze względów demograficznych i gospodarczych Chińczyków na Rosyjskim Dalekim Wschodzie jest wciąż za mało”⁶⁵. Niektórzy badacze szacują, że aby wypełnić lukę demograficzną na Dalekim Wschodzie, potrzeba co najmniej 25 mln imigrantów. Lukę demograficzną są w stanie wypełnić jedynie obywatele Chin. Natomiast kwestią sporną są problemy towarzyszące procesom integracji ludności napływowej⁶⁶.

7. Zakończenie

Migracja jest masowym zjawiskiem naszych czasów, zjawiskiem stałym, które przybiera różne formy, dotyka wszystkie kontynenty i wszystkie kraje. Jest również jednym z najważniejszych problemów społecznych i międzynarodowych współczesnego świata. Problem ten nie stracił nic ze swej aktualności, wręcz przeciwnie, zjawisko to przybiera obecnie na sile. Współczesna polityka migracyjna opiera się na założeniu, że państwo jest w stanie wpływać na kształt migracji zgodnie z określonymi celami, m.in. poprzez stosowanie takich narzędzi jak regulacje prawne. Państwa dostrzegają i zwracają wyjątkową uwagę na zagrożenia, jakie międzynarodowa migracja stwarza dla ich suwerenności i konsekwentnie dążą do zmniejszenia skali nieuregulowanego przepływu ludzi na obszarze całego globu ziemskiego. W tym kontekście Federacja Rosyjska nie jest wolna od problemów wynikających z procesów migracyjnych.

Polityka migracyjna Federacji Rosyjskiej jest bardzo istotnym elementem gry geopolitycznej tego państwa. Usytuowanie Rosji pomiędzy Unią Europejską a Chinami stwarza duże pole manewru w procesie wpływania na kształt ruchów migracyjnych nie tylko o zasięgu regionalnym, ale również globalnym. Rosja stała się państwem imigracyjnym. Największą grupę imigrantów stanowią obywatele państw powstałych po rozpadzie Związku Radzieckiego, kolejną są przybysze z Chin. W rankingu państw absorbujących imigrantów Rosja zajmuje drugie miejsce na świecie po Stanach Zjednoczonych. Położenie geopolityczne powoduje, że Rosja staje się krajem tranzytowym, przez który imigranci z państw azjatyckich starają się dotrzeć do Unii Europejskiej. Z kolei uwarunkowania historyczne i kulturowe sprawiają, że Rosja jest specyficznym krajem dla tej kategorii ludzi. Wzorce zachodnie określające sposób integracji

⁶⁴ Zob. A. Chłopek, *Strategia Chin na przełomie XX/XXI wieku*, s. 104–105.

⁶⁵ Zob. M. Repnikova, H. Balzer, *Chinese migration to Russia: missed opportunities*, „Eurasian Migration Papers” 3(2009), s. 34.

⁶⁶ Zob. M. Lubina, *Rosyjski Daleki Wschód a Chiny...*

imigrantów, takie jak koncepcja wielokulturowości czy tygla narodów, nie mają tu zastosowania.

W polityce migracyjnej Rosji można wyróżnić dwa bardzo istotne aspekty: aspekt wewnętrzny i zewnętrzny. W przypadku aspektu wewnętrznego mamy do czynienia z takimi zjawiskami jak walka z kryzysem demograficznym i związanym z tym niedostatkiem siły roboczej, odrodzeniem narodowym i religijnym oraz radykalizacją określonych grup społecznych i etnicznych oraz niskim poziomem integracji społecznej imigrantów. Ważnym elementem tego zagadnienia są również programy skierowane do emigracji rosyjskiej, konstruowane w celu zachęcenia ich do powrotu i osiedlania się w rejonach strategicznych i zagrożonych wyludnieniem. Ponadto zwiększająca się populacja chińskich imigrantów na Dalekim Wschodzie budzi obawy co do przyszłości tego regionu. W aspekcie zewnętrznym należy zwrócić uwagę na politykę imigracyjną jako instrument nacisku na kraje wchodzące w skład byłego ZSRR, sposób kształtowania relacji z Chinami i państwami Bliskiego Wschodu oraz element bezpieczeństwa narodowego.

Rosyjska polityka migracyjna stanowi instrument rozwiązywania bieżących problemów wewnątrzpaństwowych, jest także bardzo istotnym kreatorem polityki międzynarodowej. Pejoratywną jej stroną stanowi fakt, że jest planowana z punktu widzenia centralnego, bez uwzględnienia potrzeb poszczególnych regionów. Stanowi sposób rozwiązywania aktualnych zagadnień państwa, przez co odsuwa na boczny tor tak istotną kwestię jak integracja społeczna imigrantów, tym samym często powiela błędy popełnione w krajach zachodnioeuropejskich. Taka postawa władz rosyjskich w dalszej perspektywie może negatywnie wpłynąć na relacje społeczne wewnątrz kraju, jak i państwa sąsiadujące z Rosją, a także Unię Europejską.

CHALLENGES OF MIGRATION POLICY OF THE RUSSIAN FEDERATION – THE STUDY OF THE LEGAL, SOCIOLOGICAL AND GEOPOLITICAL

SUMMARY

Migration is a mass phenomenon of our time, a permanent phenomenon which takes many forms, affects all continents and all countries. This phenomenon is one of the most important social and international issues of the modern world. In this context, the Russian Federation is not free from problems arising from migration processes. Migration policy of the Russian Federation is a very important part of that country's geopolitical game. Location Russia between the European Union and China creates considerable scope to influence the shape of migration processes not only regional but also global. Russia has become a country of immigration. There are two very important aspects in the migration policy of Russia: the internal and external aspects. The internal aspect relates to such phenomena as the fight against the demographic crisis and related deficits in the labor market, national and religious revival of ethnic groups living in Russia, the low level of social integration of immigrants. In terms of external migration policy is treated as an instrument of pressure on the countries of the former Soviet Union, a way of shaping relations with China and the element of national security. Russian migration policy is an active instrument for solving problems within the country, as well as a very important foreign policy wizard. Pejorative side of this policy is that it is planned from above, without taking into account the needs and nature of various Russian regions.

KEY WORDS: migration, migration policy, demography, Russia

